

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทยที่ผ่านมา ถูกทำลายจนเกิดความเสื่อมโทรม และลดปริมาณลงเป็นจำนวนมาก เนื่องมาจากสาเหตุหลักสำคัญ 2 ประการ คือ ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการเพิ่มจำนวนประชากร เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นความต้องการใช้ทรัพยากรก็เพิ่มมากขึ้นด้วย ในขณะที่ปริมาณทรัพยากรมีเท่าเดิม

ทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน และทรัพยากรน้ำ โดยภาพรวมแต่ละชนิดเป็นเรื่องใหญ่และสำคัญ ทั้งยังมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดปัญหาที่ส่วนใดส่วนหนึ่ง ก็จะเกิดผลกระทบเป็นลูกโซ่แก่ส่วนอื่น ๆ ด้วย

การสูญเสียทรัพยากรที่สำคัญของประเทศไทย คือ ทรัพยากรป่าไม้ เนื่องจากป่าไม้มีความสัมพันธ์กับสังคมมนุษย์มาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ์ ป่าไม้นอกจากเป็นแหล่งปัจจัยสี่ อันได้แก่อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรคแล้ว ยังเป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบต่าง ๆ ที่เป็นส่วนประกอบสำคัญในการพัฒนาประเทศ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งพลังงาน แหล่งน้ำ ทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดของสิ่งมีชีวิตมากมายหลายชนิด เรียกได้ว่าเป็นต้นกำเนิดของความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศ

นอกจากความสำคัญดังกล่าวแล้วในปัจจุบันทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ยังมีความสำคัญในการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้ชาวรั้นรมย์แก่ประชากรของประเทศและชาวต่างชาติ ด้วยความสมบูรณ์ และความหลากหลายของสภาพภูมิประเทศ ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นทรัพยากรที่มีค่าในการพัฒนาการท่องเที่ยว จนกระทั่งปัจจุบันได้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างจริงจังและต่อเนื่อง อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้กลายเป็นอุตสาหกรรมหลักที่นำเงินตราเข้าประเทศมีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก

อย่างไรก็ดี นโยบายการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยตลอดจนการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ มุ่งเน้นผลประโยชน์ตอบแทนในรูปตัวเงินจนละเลยผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาพป่าที่สมบูรณ์ลดปริมาณลงอย่างต่อเนื่อง ปัญหาการทำลายเกิดจากหลายสาเหตุซึ่งสาเหตุสำคัญเกิดจากมนุษย์ อันเนื่องมาจากความไม่รู้และการขาดความรับผิดชอบต่อธรรมชาติในภาพรวมทั้งสิ้น การแก้ไขปัญหาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของทุกฝ่ายโดยเริ่มจากการดำเนินการตามแนวทางการอนุรักษ์ที่ถูกต้องรัดกุม

ปัญหาการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากเป็นปัญหาระดับชาติ และเป็นปัญหาร่วมของประชากรโลกที่จะต้องหาแนวทางแก้ไขโดยด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหา ด้านการอนุรักษ์ กล่าวคือ การรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ให้ยาวนานที่สุด พร้อมกับสร้างเสริมส่วนที่ ขาดหายไปขึ้นมาทดแทนให้ได้ระดับที่ควรจะเป็น อย่างไรก็ตาม หน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิใช่หน้าที่ความรับผิดชอบของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง มิใช่หน้าที่ความ รับผิดชอบของรัฐบาลเพียงฝ่ายเดียวที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ถึงแม้รัฐจะมีบทบาทสำคัญในการ ผลักดันให้สามารถจัดการได้อย่างเป็นรูปธรรมก็ตาม ดังจะเห็นได้ในปัจจุบันว่า ภาครัฐมีความมุ่ง เน้นพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจมากจนมองข้ามความสำคัญของสิ่งแวดล้อม นโยบายต่าง ๆ มองถึง ผลที่จะได้ในทางเศรษฐกิจโดยละเลยผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดการตื่นตัวในหมู่สาธารณชนทั่วโลกการ รับรู้ข่าวสารผ่านสื่อต่าง ๆ ถึงที่มา และปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นสาเหตุสำคัญที่สาธารณชนได้ ตระหนักถึงผลกระทบจากวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นว่ามีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนเอง ที่มาของการเกิดวิกฤติการณ์ทั้งประเทศอุตสาหกรรม และประเทศกำลังพัฒนาประสพร่วมกัน คือ การดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดของรัฐบาลที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว โดยมอง ข้ามความสัมพันธ์ของระบบนิเวศที่มีต่อมนุษย์

จากปัญหาดังกล่าว ทำให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักว่า รัฐบาลไม่สามารถจะแก้ไข ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติได้ ในปัจจุบันนโยบายการ พัฒนาประเทศยังคงมุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ รัฐบาลยังคงสนับสนุนกลุ่มธุรกิจที่มีโครงการ เพื่อแสวงหากำไรจากธรรมชาติ ซึ่งก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางสิ่งแวดล้อมอย่างต่อเนื่อง โดยที่ รัฐบาลไม่สามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้

เหตุการณ์ทางสิ่งแวดล้อมดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดการรวมตัวจัดตั้งเป็นองค์กรไม่เป็นทางการ ในรูปชมรมหรือกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนองค์กรเอกชน องค์กรอิสระเพื่อพิทักษ์ สิทธิ ศึกษาข้อมูล รณรงค์ต่อต้าน การบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติและการพัฒนาที่ก่อให้เกิดผล กระทบต่อสิ่งแวดล้อม สำหรับประเทศไทยนั้นองค์กรเอกชน หรือองค์กรอิสระ หมายถึง มูลนิธิ และสมาคมที่จดทะเบียนตามกฎหมาย รวมทั้งกลุ่มบุคคลจากสาขาอาชีพต่าง ๆ เช่น ผู้ประกอบ อาชีพ ปัญญาชน นักเรียน นักศึกษา พระสงฆ์ ซึ่งแม้จะไม่ได้จดทะเบียนตามกฎหมาย แต่ก็ทำการ พัฒนาสังคม เพื่อผลประโยชน์ของสาธารณชน กิจกรรมส่งเสริมการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารด้าน สภาพแวดล้อม และส่งเสริมความตื่นตัวของสาธารณชนในประเด็นด้านสภาพแวดล้อม ครอบคลุม เนื้อหา และขอบเขตที่กว้างขวาง ทั้งในเชิงภูมิศาสตร์และในเชิงปริมาณองค์กร ประสานงานของ องค์กรอิสระ และองค์กรสมาชิกขององค์กรประสานงานเหล่านี้ ได้ศึกษาและดำเนินการเกี่ยวกับ ประเด็นต่าง ๆ ทางด้านสภาพแวดล้อมของประเทศ (มาลี สุวรรณอัคร์, 2535)

การเกิดองค์กรเอกชนในประเทศไทยแต่เดิมไม่มีบทบาทในการพัฒนาชนบทหรือวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินงานของรัฐ เพียงแต่มีบทบาทในการแก้ปัญหาสนองความต้องการของประชาชน เช่น การเป็นนักสื่อสารนำเอาความต้องการของประชาชนเสนอต่อรัฐบาลหรือสังคมทั้งหมด การเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการติดต่อกับภาครัฐกิจและรัฐบาล การเป็นผู้ให้บริการเสริมจากรัฐบาลในส่วนที่รัฐบาลทำไม่ได้หรือทำได้ไม่ดี การเป็นนักวางแผนทั้งในระดับชาติให้ครอบคลุมรอบด้าน และในระดับท้องถิ่นให้มีกระบวนการสะท้อนกลับที่มีประสิทธิภาพ จากล่างสู่บน และการเป็นผู้ติดตามการทำงานของรัฐบาล ช่วยปรับปรุงให้ผลกระทบจากโครงการของรัฐดีขึ้น (กวิณ ชุตินา, 2534)

องค์กรเอกชนจะมีบทบาทสำคัญมากขึ้นในอนาคตในฐานะผู้จัดการศึกษา และปลูกเร้ายกระดับความตื่นตัว ความเข้าใจของประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในกลุ่มคนผู้เสียเปรียบ ผู้มีรายได้น้อยและในชุมชนที่ห่างไกล องค์กรเอกชนสามารถช่วยยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนที่ขัดสนยากจนต่อไป จนถึงระดับที่ชุมชนมีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอที่จะหันมาสนใจมีท่าทีตอบสนองในเชิงบวกต่อประเด็นทางสภาพแวดล้อมได้

องค์กรเอกชนในประเทศเริ่มเข้ามามีบทบาทในการรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลักษณะการรวมตัวในรูปแบบขององค์กรเอกชนนั้น ชัดชาย ณ เชียงใหม่ นักวิชาการที่ให้ความเข้าใจการพัฒนาชนบทได้กล่าวว่า องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรอิสระว่ามีบทบาทในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม (Social Movement) เป็นขบวนการทางสังคมที่จะช่วยเหลือทางราชการได้ แนวโน้มนี้เป็นแนวโน้มสากลทั่วโลกซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2534) ได้กล่าวว่า ขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เรียกว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Movement) ซึ่งเป็น การเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่ (New Social Movement) รูปแบบหนึ่ง เป็นขบวนการสำคัญในการกระตุ้นให้รัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ มีโลกทัศน์แนวนิเวศ (Ecosphere Worldview) ซึ่งจะ ทำให้มีความเข้าใจในระยะยาวไกลเกี่ยวกับเศรษฐกิจสังคม และสิ่งแวดล้อมอันจะเป็นพื้นฐานการวางแผนระยะยาว (50 ปี ไม่ใช่ 5 ปี)

การเคลื่อนไหวเช่นนี้เป็นการสร้างสรรค์ทางสังคมที่มีเนื้อหาในการปลูกจิตสำนึกให้คนรุ่นใหม่หันมาห่วงใยโลกธรรมชาตินมากขึ้น

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับระบบนิเวศโดยตรง จำเป็นที่จะต้องยึดนิเวศวิทยาเป็นจุดเริ่มต้น และเป็นจุดหลักของการปฏิบัติการ วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ความพยายามใด ๆ ที่จะให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและเทคโนโลยี จะต้องคำนึงถึงหลักของนิเวศวิทยา การเคลื่อนไหวทางนิเวศวิทยาแบบนี้ต้องการที่จะย้ำว่า

- ผลประโยชน์ส่วนรวมระยะยาว สำคัญกว่าผลประโยชน์แคบ ๆ ระยะสั้น
- การจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องคำนึงถึงคนรุ่นหลังในอนาคตโดยละทิ้งการสนองความต้องการพื้นฐานของคนรุ่นปัจจุบัน
- การคิดคำนวณเชิงนิเวศ จะต้องมาแทนที่การคิดคำนวณเชิงธุรกิจ (ที่เน้นแต่เรื่องการแสวงหากำไรสูงสุด)

แนวทางการแก้ไขปัญหาล้างแฉดล้อมควรจะต้องอยู่บนพื้นฐานของ “กฎแห่งธรรมชาติ” นักเคลื่อนไหวทางนิเวศ ชื่อ Barry Commoher ได้เสนอว่า อย่างน้อยที่สุดเราควรจะต้องจกจากกฎพื้นฐานของนิเวศวิทยา ซึ่งมีดังนี้

1. สรรพสิ่งทั้งหลาย และคนทุกคนล้วนแต่เกี่ยวพันกัน และกันทั้งสิ้น
2. ทุกสิ่งทุกอย่างไม่หายไปไหน แต่จะไปอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง
3. เพื่อที่จะได้สิ่งหนึ่งมา ก็ย่อมควรมีพฤติกรรมให้สอดคล้องกับธรรมชาติ

การเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม ที่มีองค์กรอิสระเป็นปัจจัยสำคัญของขบวนการนั้น เนื่องมาจากบทบาทขององค์กรอิสระในการสื่อสารประเด็นทางสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ แก่สาธารณชน วิธีการทั่วไปได้แก่ การทำกรณีศึกษา การจัดสัมมนา และการประชุมทั้งในประเด็นระดับท้องถิ่น และระดับประเทศ มีการนำปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งในเขตชนบท และเขตเมืองมาอภิปรายถกเถียง แลกเปลี่ยน และเผยแพร่สู่สาธารณชน

บทบาทขององค์กรอิสระในการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยกระตุ้นความสนใจของผู้คนในวงกว้าง ให้เกิดความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว การรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ จะเกิดการเคลื่อนไหวเมื่อเกิดเหตุการณ์สำคัญทางสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจการเคลื่อนไหวขององค์กรอิสระในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเลือกศึกษาเฉพาะกรณีชมรมนักนิยมธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากการรวมตัวของผู้รักธรรมชาติที่มีความแตกต่างทางอายุ เพศ การศึกษา หน้าที่ บทบาททางสังคมว่า สมาชิกชมรมนักนิยมธรรมชาติ มีแนวคิดอย่างไรในการรวมตัว มีวิธีการดำเนินงานอย่างไร และมีเป้าหมายหลักเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หรือมีเป้าหมายอื่นใดหรือไม่

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ

1. ศึกษาการเคลื่อนไหวของชมรมนักนิยมธรรมชาติ ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในประเทศไทย
2. ศึกษาวิธีการดำเนินงานในบริบทของขบวนการทางสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติผ่านกิจกรรมของชมรม

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ในการศึกษารังนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นแนวคิดหลักในการวิจัย พร้อมใช้แนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทฤษฎีปทัสถานทางสังคม และการคล้อยตาม และทฤษฎีพฤติกรรมกลุ่มเป็นองค์ประกอบ

การศึกษาต้องการศึกษาแนวทางการเคลื่อนไหวขององค์กรอิสระ โดยศึกษาการเคลื่อนไหวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ประกอบการศึกษาวิธีการดำเนินงานของชมรมนักนิยชมธรรมชาติ เพื่อศึกษาว่าส่งผลต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติหรือไม่โดยวิธีใด

ขอบเขตในการศึกษา

ก. ขอบเขตด้านประชากร ประชากรที่ศึกษาคือ สมาชิกชมรมนักนิยชมธรรมชาติ ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ

กลุ่มที่ 1 สมาชิกคณะกรรมการของชมรม ซึ่งจะคัดเลือกจากคณะกรรมการที่เป็นสมาชิกมานานเกิน 5 ปี มีความรับผิดชอบในการดำเนินงานของชมรมในปัจจุบัน รับผิดชอบกิจกรรมหลักของชมรม และสะดวกในการติดต่อเพื่อเก็บข้อมูล

กลุ่มที่ 2 สมาชิกทั่วไป ซึ่งจะคัดเลือกจากสมาชิกที่ไม่มีหน้าที่ในการบริหารงานของชมรม การคัดเลือกจะเลือกสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมของชมรมอย่างสม่ำเสมอ และสะดวกในการติดต่อเพื่อเก็บข้อมูล

ข. ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษารังนี้เป็นการศึกษาชมรมนักนิยชมธรรมชาติเป็นกรณีศึกษาเฉพาะ จึงไม่เน้นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เนื่องจากชมรมนักนิยชมธรรมชาติมีการเดินทางศึกษาธรรมชาติ และจัดกิจกรรมที่หลากหลาย

ค. ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาในประเด็นดังนี้

ส่วนที่ 1 ศึกษาข้อมูลทั่วไปของชมรมนักนิยชมธรรมชาติ โดยยึดเหตุการณ์ทางสิ่งแวดล้อมที่กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นหลัก

ส่วนที่ 2 ศึกษาการเคลื่อนไหวของชมรมนักนิยชมธรรมชาติในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติผ่านกิจกรรมของชมรม

ส่วนที่ 3 ศึกษาวิธีการดำเนินงานของชมรมนักนิยชมธรรมชาติ ภายใต้แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติ หมายถึง องค์กรเอกชนซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มบุคคลจากสาขาอาชีพต่าง ๆ ร่วมกันพัฒนาสังคม เพื่อผลประโยชน์ของสาธารณะชน มีกิจกรรมการส่งเสริมการเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม โดยไม่จดทะเบียนเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย

การเคลื่อนไหวของชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติ หมายถึง ความคิดเห็น การกำหนดแนวทาง ยุทธศาสตร์ จุดเน้นในการทำงาน การเลือกใช้ทรัพยากรและเครือข่าย ตลอดจนจนแนวทางการดำเนินงาน เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชมรมกำหนดขึ้น

วิธีการดำเนินงาน หมายถึง การบริหารงาน โครงสร้างการบริหาร แผนงาน วัฒนธรรม และวิธีการดำเนินกิจกรรมของชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติ ในการให้ความรู้พื้นฐานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแก่เยาวชนและประชาชนทั่วไป

แนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความคิด ความเชื่อของสมาชิกชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติที่เกี่ยวกับวิธีการทำงาน แผนงาน โครงการ และการกำหนดบทบาทของคนกลุ่มต่าง ๆ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรและเครือข่าย หมายถึง โครงสร้าง เครื่องไม้เครื่องมือ ระเบียบปฏิบัติในการดำเนินงาน และการประสานความร่วมมือกับหน่วยงาน องค์กร กลุ่มคนที่มีส่วนร่วมและสนับสนุนการทำงานของชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หมายถึง การกระทำร่วมกันของสมาชิกชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติที่เป็นการแสดงออกเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมทางสิ่งแวดล้อมของสมาชิกกลุ่มและประชาชนทั่วไป

ยุทธศาสตร์ในการทำงาน หมายถึง วิธีทางหรือแนวทางหลักในการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วัฒนธรรมของชมรม หมายถึง แนวคิดและความเชื่อที่สมาชิกร่วมกันสร้างและยึดถือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม